

УДК 336:351.863

Семенов А.Ю.*кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Сумського державного університету***Хомутенко А.В.***студентка
Сумського державного університету***Барвінок В.Ю.***студентка
Сумського державного університету*

СУТНІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

У статті на основі наукових джерел розглянуто сутність та значення фінансової безпеки держави. Представлено основні цілі та характеристики функціонування фінансової безпеки держави, наведено основні елементи системи управління фінансовою безпекою держави, наголошено на принципах її забезпечення з урахуванням фінансових інтересів та загроз державі.

Ключові слова: фінансова безпека держави, економічна безпека, управління фінансовою безпекою держави, фінансові інтереси держави, загрози фінансовій безпеці держави.

Семенов А.Ю., Хомутенко А.В., Барвінок В.Ю. СУЩНОСТЬ И ЗНАЧЕНИЕ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА

В статье на основе научных источников рассмотрены сущность и значение финансовой безопасности государства. Представлены основные цели и характеристики функционирования финансовой безопасности государства, приведены основные элементы системы управления финансовой безопасностью государства. Выделены принципы ее обеспечения с учетом финансовых интересов и угроз государству.

Ключевые слова: финансовая безопасность государства, экономическая безопасность, управление финансовой безопасностью государства, финансовые интересы государства, угрозы финансовой безопасности государства.

Seменов A.Y., Khomutenko A.V., Barvinok V.Y. THE ESSENCE AND VALUE OF STATE FINANCIAL SAFETY

The article examines scientific sources about the essence and importance of state financial security. The main goals and characteristics of functioning of financial security of the state are presented. Also, the main elements of the system of state financial security management and the principles of its provision are given considering financial interests and threats to the state.

Keywords: state financial security, economic security, management of state financial security, financial interests of the state, threats to the financial security of the state.

Постановка проблеми. Постійне зростання ролі і значення фінансової системи стає характерною рисою сучасного розвитку вітчизняної економіки. Представлена динамічною багатоаспектною структурою відокремлених та водночас взаємопов'язаних сфер і ланок фінансів, вона забезпечує безперербійний процес створення національного продукту та стимулює економічне зростання в країні. Враховуючи важливу роль фінансів у процесах функціонування економіки держави, особливої актуальності набувають питання забезпечення фінансової безпеки та ефективного управління нею. Досліджуючи питання фінансової безпеки, необхідно насамперед з'ясувати, що вкладається у зміст даного поняття, які фактори впливають на її дотримання. Варто визначитися зі складниками безпеки та аспектами їх взаємозв'язку та координації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання сутності та значення фінансової безпеки держави є складовою частиною великої дискусії між вітчизняними та зарубіжними науковцями. Розглядаючи її елементом економічної безпеки, О. Барановський, З. Варналій, В. Геєць, В. Губський, М. Ермошенко, Т. Кубах, С. Кульпінський, І. Шлемко та ін. наголошують на винятковому значенні фінансової безпеки у забезпеченні економічного добробуту в країні.

Незважаючи на очевидність терміну «фінансова безпека», у науковому товаристві відсутня спільна точка зору стосовно інтерпретації даного поняття, що й зумовлює актуальність подальших досліджень сутності та значення фінансової безпеки держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз наукових праць засвідчує, що фінансова безпека є складником економічної безпеки та запорукою національної безпеки держави як здатності нації у цілому та державних органів влади зокрема попереджувати та протидіяти внутрішнім і зовнішнім загрозам будь-якого характеру для збереження територіальної цілісності та незалежного розвитку держави, а також можливості захищати інтереси нації, суспільства та держави з метою примноження духовних і матеріальних цінностей.

Питання фінансової безпеки є системними, оскільки пов'язують окремі країни, регіони, господарюючі суб'єкти, політику, економіку, фінанси тощо. Фінансова безпека охоплює фінансову безпеку окремого громадянина, домашніх господарств, населення в цілому, підприємств, підприємств, організацій, установ та їх асоціацій, галузей господарського комплексу, регіонів, окремих секторів економіки, держави та різноманітних міждержавних утворень, світового співтовариства у цілому [2; 19].

Ступінь наукової розробленості кожної з перелічених сфер застосування фінансової безпеки різниться, тому доцільним є аналіз підходів до визначення та трактування її сутності різними науковцями.

Так, І.Ф. Шлемко під фінансовою безпекою розуміє такий стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової систем, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та її зростання [11].

Схожої точки зору дотримується і С. Кюльпінський, який визначає фінансову безпеку як цілеспрямований комплекс заходів фіскальної та монетарної політики для досягнення стабільності фінансової системи та створення сприятливого інвестиційного клімату [20].

Досить комплексним виглядає підхід до поняття «фінансова безпека держави» О.І. Барановського, який розглядає фінансову безпеку як:

- важливу складову частину економічної безпеки держави, що базується на незалежності, ефективності і конкурентоспроможності фінансово-кредитної сфери України, яка відображається через систему критеріїв і показників її стану, що характеризують збалансованість фінансів, достатню ліквідність активів і наявність необхідних грошових і золотовалютних резервів;

- ступінь захищеності фінансових інтересів на всіх рівнях фінансових відносин;

- рівень забезпеченості громадянина, домашнього господарства, верств населення, підприємства, організації, установи, регіону, галузі, сектора економіки, ринку, держави, суспільства, міждержавних утворень, світового співтовариства фінансовими ресурсами, достатніми для задоволення їх потреб і виконання наявних зобов'язань;

- стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, податкової, розрахункової, інвестиційної, митно-тарифної та фондової систем, а також системи ціноутворення, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю відвернути зовнішню фінансову експансію, забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання;

- стан фінансових потоків в економіці, що характеризується збалансованістю і наявністю апробованих механізмів регулювання і саморегулювання;

- якість фінансових інструментів і послуг, що запобігають негативному впливу можливих прорахунків і прямих зловживань на фінансовий стан наявних і потенційних клієнтів, а також гарантує (у разі потреби) повернення вкладених коштів [2].

Таким чином, основними цілями функціонування фінансової безпеки є:

1. досягнення суб'єктом певного збалансованого, стійкого до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів стану;

2. забезпечення ефективного функціонування економічної системи.

Питання фінансової безпеки знайшли своє відображення й у нормативних документах. Так, у Методиці розрахунку рівня економічної безпеки України від 02.03.2007 фінансова безпека визначена як такий стан бюджетної, грошово-кредитної, банківської, валютної систем та фінансових ринків, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних загроз, здатністю забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання [22].

Узагальнення наукових підходів до розуміння фінансової безпеки держави дало змогу виділити основні характеристики, які виносяться вченими як такі, що розкривають зміст поняття. Серед них:

- збалансованість, стійкість до загроз, здатність та ефективність функціонування національної економічної та фінансової системи (В.І. Мунтіян [24], М.М. Ермошенко [12], А.І. Сухоруков [31], О.Д. Ладюк [32], С.М. Смирнов [30]);

- захищеність, забезпеченість фінансовими ресурсами (В.М. Геець [18], Е.В. Дмитренко [9], О.І. Барановський [2], З.С. Варналі [4]);

- розширене відтворення та сприяння економічному зростанню (О.Д. Василик);

- цілісність, єдність фінансової системи (Б.В. Губін [34]);

- спроможність забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи (Б.В. Губський [7]).

Таким чином, із позицій ресурсно-функціонального підходу фінансова безпека держави – це захищеність фінансових інтересів на всіх рівнях фінансових відносин; забезпеченість домашніх господарств, підприємств, організацій і установ, регіонів, галузей, секторів економіки держави відповідним обсягом фінансових ресурсів, достатніми для задоволення їхніх потреб та розширеного відтворення.

З погляду забезпечення рівноваги фінансова безпека держави – це такий стан фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетної, страхової та фондової систем, який характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю попередити зовнішню фінансову експансію, забезпечити ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання [34].

У контексті нормативно-правового регламентування фінансова безпека передбачає створення таких умов функціонування фінансової системи, за яких зловживання фінансовими ресурсами та спрямовування їх у позалегалі сфери неможливо або зведено до мінімуму і що не шкодить розвитку економіки у цілому.

Відповідно до «Концепції фінансової безпеки України», розробниками якої виступили О.І. Барановський, Ю.О. Блащук, М.І. Пузак, Л.В. Новошинська, О.О. Резнікова, О.В. Романченко, Ф.Ф. Стасюк, В.В. Феценко, основними сферами впливу фінансової безпеки держави є [2]:

- бюджетна сфера та державне регулювання фінансових ринків;

- грошово-кредитна сфера;

- страхування;

- небанківські фінансові послуги;

- фондовий ринок.

Зазначимо, що за своєю сутністю і змістом фінансова безпека є складним багаторівневим динамічним процесом, що складається з низки підсистем, кожна з яких має власні структуру і логіку розвитку. Узагальнюючи наявні теоретико-методологічні підходи, можемо стверджувати, що фінансова безпека держави – це важливий складник економічної безпеки держави, що виражений у певному стані фінансових потоків у межах фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетно-податкової, розрахункової, інвестиційної та фондових систем країни, які характеризуються збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю відвернути зовнішню фінансову експансію, забезпечити фінансову стійкість, ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання у цілому. Разом із тим фінансова стійкість та фінансова безпека держави визначаються рівнем дефіциту бюджету, обсягом державної заборгованості (як внутрішньої, так і зовнішньої), наявністю чи відсутністю позитивного сальдо платіжного балансу, стабільністю цін, стабільністю банківської системи і національної валюти, рівнем захисту інвесторів та вкладників, обсягом і динамікою золотовалютних резервів та ін.

Зважаючи на визначальне значення фінансової безпеки в контексті забезпечення як економічної, так і національної безпеки, що безпосередньо пов'язані із захистом національних та фінансових інтересів країни, особливої актуальності набувають питання ефективного управління системою фінансової безпеки.

Система управління фінансовою безпекою держави має містити такі елементи [13]:

- основна мета і цілі забезпечення фінансової безпеки держави;
- суб'єкти та об'єкти фінансової безпеки держави;
- принципи та функції системи управління фінансовою безпекою держави;
- методи забезпечення фінансової безпеки;
- національні інтереси у фінансово-кредитній сфері;
- реальні і потенційні загрози фінансовій безпеці держави;
- пріоритети у забезпеченні фінансової безпеки;
- система підтримання безпеки у фінансово-кредитній сфері (основні функції, організаційна структура системи, перелік індикаторів, підсистема моніторингу, підсистема аналітично-прогнозного забезпечення, повноваження основних суб'єктів системи фінансової безпеки);
- наявність державної стратегії фінансової безпеки та її структури.

Суб'єктами системи управління фінансовою безпекою держави є [7; 13]: Президент України; Верховна Рада України; Кабінет Міністрів України; Рада національної безпеки і оборони України; міністерства та інші центральні органи виконавчої влади; Національний банк України; Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг; Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку; суди загальної юрисдикції, прокуратура України; місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування; Служба безпеки України; Державна фіскальна служба України.

На думку О.І. Ревак та В.Ю. Прокопенко [27], об'єктами фінансової безпеки є:

1. Фінансові інтереси держави – це сукупність життєво важливих потреб громадян, суспільства та держави, забезпечення яких відбувається внаслідок прогресивного економічного розвитку держави. Серед цих інтересів: забезпечення виконання дохідної та видаткової частин державного та місцевих бюджетів, удосконалення системи міжбюджетних трансфертів, фінансово-бюджетна децентралізація; скорочення внутрішнього та зовнішнього державного боргу; зниження бюджетного дефіциту та дефіциту платіжного балансу; формування стимулюючої для економіки податкової системи, водночас зі стабільними джерелами доходів; забезпечення монетарної та валютно-курсової стабільності; зміцнення банківської системи та мережі небанківських фінансових установ; забезпечення рівного доступу до фінансових послуг як із боку підприємств, так і фізичних осіб; розвиток валютного контролю; зміцнення національного інвестиційного потенціалу; підвищення інноваційної активності вітчизняних підприємств; детінізація економіки; мінімізація впливу світових фінансових криз на фінансову систему держави; створення системи оперативного антикризового регулювання фінансових ринків [8; 27].

2. Загрози фінансовій безпеці держави – сукупність факторів, що становлять небезпеку реалізації фінансових інтересів держави. Основною загрозою

є фінансова криза. Причинами фінансової кризи можуть бути:

- внутрішні фактори: нестабільність політичної ситуації; високий рівень корупції; неефективне регулювання та низький рівень правової культури у фінансовій сфері; зниження інвестиційної та інноваційної активності; низький рівень золотовалютних резервів; неефективність податкової системи та значне ухилення від сплати податків та зборів; невисокий рівень бюджетної дисципліни та постійний бюджетний дефіцит; високий рівень боргової залежності держави; тінізація та криміналізація економіки, нелегальний відтік капіталу за кордон; непрогнозована політика регулювання курсу національної валюти Національним банком України; значні проблеми у функціонуванні фондового ринку держави; низький рівень власної капіталізації банківської сфери; невисокий рівень доходів суспільства;
- зовнішні фактори: нестабільність функціонування держави у сучасних геополітичних процесах; невисокий рівень залучення ефективних зовнішніх інвестицій та безконтрольність щодо накопичення зовнішньої заборгованості; значне падіння доходів від експорту української промисловості та агропромислового комплексу; надмірне втручання міжнародних фінансових організацій у внутрішні справи держави; вплив наслідків світових фінансових криз на функціонування і так нестабільної фінансової системи держави [8; 27].

3. Фінансові ресурси держави (податкові надходження, надходження від продуктивної діяльності, державних послуг, майна, позичкових коштів).

4. Фінансова система держави як сукупність сфер і ланок фінансів (фінанси суб'єктів господарювання, державні фінанси, міжнародні фінанси, фінанси підприємств, фінанси домогосподарств, державний бюджет, цільові державні фонди, державний кредит, фінанси державного сектора).

5. Фінансовий ринок та ринок цінних паперів.

Ефективність заходів із забезпечення фінансової безпеки держави потребує окреслення принципів управління фінансовою безпекою, серед яких виділяють як загальні, так і специфічні принципи [13; 17]:

1. Загальні: пріоритет прав і свобод людини та громадянина; верховенство права; пріоритет договірних (мирних) засобів у розв'язанні конфлікту; своєчасність та адекватність заходів захисту національних фінансових інтересів реальним і потенційним загрозам; чітке розмежування повноважень і взаємодія органів державної влади у забезпеченні національної, економічної та фінансової безпеки; використання в інтересах країни міждержавних систем і механізмів міжнародної колективної безпеки; визначення і затвердження на державному рівні національних інтересів фінансової безпеки.

2. Специфічні: забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності, національної єдності на основі демократичного поступу суспільства та суверенності прав держави на використання економічного та фінансового потенціалу; наявність сукупності основних критеріїв фінансово-кредитної сфери з погляду дотримання її безпеки; досягнення балансу між індивідуальними, корпоративними і державними інтересами; демократизація прийняття та ефективність виконання державних рішень у фінансовій сфері; захист прав власності і свободи економічного вибору; забезпечення макрофінансової стабільності, динамічного зростання економіки та відносної фінансової незалежності держави; забезпечення ефективності розподілу фінансових

ресурсів і капіталу та державний контроль над їх використанням.

Висновки. Отже, фінансова безпека є невід'ємним складником економічної безпеки та запорукою національної безпеки держави, що виражена у певному стані фінансових потоків у межах фінансової, грошово-кредитної, валютної, банківської, бюджетно-податкової, розрахункової, інвестиційної та фондів систем країни, які характеризуються збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, здатністю відвернути зовнішню фінансову експансію, забезпечити фінансову стійкість, ефективне функціонування національної економічної системи та економічне зростання у цілому.

Матеріал підготовлено в рамках НДР «Моделювання та прогнозування поведінки фінансових ринків як інформаційний базис забезпечення фінансової стійкості та безпеки держави», номер державної реєстрації 0117U003936.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

- Абалкин Л.И. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение. Вопросы экономики. 1994. № 12. С. 4–13.
- Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): монографія. К.: Київ. Нац. торг.-екон. ун.-т, 2004. 759 с.
- Бригінець О.О. Особливості формування механізму правового забезпечення фінансової безпеки України. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки. 2016. № 837. С. 36–41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnuipurn_2016_837_7.
- Варналієв З. Проблеми і шляхи забезпечення економічної безпеки України. Економіка і управління. 2001. № 1. С. 18–29.
- Гапонюк О.І. Фінансова безпека держави та шляхи її забезпечення. Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія «Економічні науки». 2014. Вип. 27. С. 81–87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VPDTU_ek_2014_27_13.
- Городецкий А. Вопросы безопасности экономики России. Экономист. 1995. № 10. С. 44–50.
- Губський Б.В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення. К., 2001. 122 с.
- Денисевич А.В. Правовое регулирование финансовой безопасности государства. Вестник Белорусского государственного экономического университета. 2006. № 6. С. 97–103.
- Дмитренко Е.С. Юридична відповідальність суб'єктів фінансового права у механізмі правового забезпечення фінансової безпеки України: монографія. К.: Юрінком Інтер, 2009. 592 с.
- Дмитрик О.О. Фінансовий закон: поняття й ознаки. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». 2012. Т. 12. С. 99–109. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nponua_2012_12_13.
- Шлемко В.Т., Бінько І.Ф. Економічна безпека України: сутність і напрями забезпечення: монографія. К.: НІСД, 1997. 144 с.
- Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення. К., 2001. 309 с.
- Єрмошенко М.М., Горячева К.С. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство: монографія. К.: Національна академія управління, 2010. 232 с.
- Жаліло Я.А. Економічна безпека держави, підприємства, особи в інтегрованому суспільстві. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2001. Вип. 26. С. 25–26.
- Илларионов А. Критерии экономической безопасности. Вопросы экономики. 2000. № 10. С. 34–58.
- Ипполитов К.Х. Экономическая безопасность: стратегия возрождения России. М.: РСПБ, 1996. 263 с.
- Колодізев О.М., Середіна А.В. Державна система управління фінансовою безпекою України та правові засади її функціонування. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. 2010. Т. 30. С. 383–398.
- Концепція економічної безпеки України / В.М. Гесць, Б.Є. Кваснюк та ін. К.: Логос, 1999. 56 с.
- Кубах Т.Г. Сутність фінансової безпеки як складової економічної безпеки держави. Вісник Української академії банківської справи. 2007. № 2(23). С. 46–50.
- Кульпінський С. Роль фінансової безпеки України в поглибленні інтеграційних стосунків з європейськими країнами. Фінансова консультація. 2000. № 5. С. 34.
- Лепіхов О. Технологічна незалежність як елемент економічної безпеки. Економіка України. 1994. № 11. С. 80–81.
- Лісова Н.О., Савченко В.Л. Методика прогнозування банкрутства. Донецьк: Центр підвищення кваліфікації госслужащих, 2001. 28 с.
- Методика розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджена Наказом Міністерства економіки України № 60 від 02.03.2007. URL: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat_id=38738.
- Мунтян В.І. Економічна безпека України. К.: КВІЦ, 1999. 462 с.
- Підхонний О.М. Фінансова безпека України: методологія аналізу та стратегічні орієнтири: дис. ... доктора економічних наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит»; Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2015.
- Пластун О.Л. Розвиток системи фінансової безпеки суб'єктів підприємництва сфери матеріального виробництва: дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит»; ДВНЗ «УАБС НБУ». Суми, 2007. 250 с.
- Ревак І.О., Прокопенко В. Ю. Об'єкти та суб'єкти фінансової безпеки держави. Системи обробки інформації. 2010. Вип. 3. С. 152–154. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/soi_2010_3_73.
- Савин В. Некоторые аспекты экономической безопасности России. Международный бизнес России. 1995. № 9. С. 15.
- Семенов А.Ю. Теоретичні засади забезпечення фінансової безпеки на ринку фінансових послуг. Актуальні питання фінансової безпеки держави: зб. наук. пр. Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (Харків, 21 лютого 2014 р.); МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х.: Ніканова, 2014. С. 262–264.
- Смирнов А.А. Государственная политика обеспечения экономической безопасности: монография. СПб.: СПб ГУЭФ, 2002.
- Сухоруков А.І. Сучасні проблеми фінансової безпеки України: монографія. К.: НІПМБ, 2004. 117 с.
- Сухоруков А.І., Ладюк О.Д. Фінансова безпека держави: навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2007. 192 с.
- Тамбовцев В.Л. Экономическая безопасность хозяйственных систем: структура, проблемы. Вестник МГУ. Серия «Экономика». 1995. № 3. С. 3.
- Управління фінансовою безпекою економічних суб'єктів: навч. посіб. / С.М. Фролов, О.В. Козьменко, А.О. Бойко та ін.; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. С.М. Фролова. Суми: УАБС НБУ, 2015. 332 с.
- Фокіна Н.П. Прогнозування криз та банкрутств промислових підприємств. Актуальні проблеми економіки (укр.). 2003. № 2. С. 76–79.